

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

(Գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու)

№ 12

***Նվիրվում է պրոֆեսոր Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան
80-ամյակին***

**ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2016**

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
(Периодический сборник научных статей)
№ 12

*Посвящается 80-летию профессора
Гургена Меликяна*

Ереван
Издательство ЕГУ
2016

YEREVAN STATE UNIVERSITY

PROBLEMS OF ORIENTAL STUDIES

(serial scholarly journal)

№ 12

*Dedicated to the 80th birthday anniversary of professor
Gurgen Melikyan*

YEREVAN
YSU PRESS
2016

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Ժողովածուի 12-րդ հատորի հրատարակումը ԵՊՀ
արևելագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորասախոսական
անձնակազմի համեստ նվերն է պրոֆեսոր
Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան 80-ամյակին

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելիքյան Գուրգեն -	բ. գ. թ., պրոֆեսոր (<i>նախագահ</i>)
Ասատրյան Գառնիկ -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խաչիկյան Մարգարիտա -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խառատյան Ալբերտ -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ
Կարաբեկյան Սամվել -	բ.գ.թ., դոցենտ
Հովհաննիսյան Լավրենտի -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ
Մելքոնյան Ռուբեն -	բ.գ.թ., դոցենտ
(<i>համարի պատասխանատու</i>)
Ոսկանյան Վարդան -	բ.գ.թ., դոցենտ
Սարգսյան Լևոն -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր
Սաֆարյան Ալեքսանդր -	պ.գ.թ., պրոֆեսոր
Սաֆրաստյան Ռուբեն -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
Տոնիկյան Սոնա -	բ.գ.թ., դոցենտ

© ԵՊՀ հրատ., 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՊՀ ՌԵԿՏՈՐ ԱՐԱՄ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻ
ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՐՁԸ ՊՐՈՖԵՍՈՐ
ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ 80-ԱՄՅԱ
ՀՈՔԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹՎ 5

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԸ 80 ՏԱՐԵԿԱՆ Է 8

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՍԵՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Դավիթ Հովհաննիսյան
ՖԱԹԻՄԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՇԻԱՅԱԿԱՆ
ԿՐՈՆԱԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԱՌԱՆՑՔԱՅԻՆ ԿԵՐՊԱՐ 12

Հայկ Քոչարյան
ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԱԼ ՄԵՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌՈՂՋԱՑՄԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ. ԻԲՆ ԲԱԶԱ 20

Գ. Գևորգյան
Է. Ասատրյան
ՍՈՒԵԶԻ ՃԳՆԱԺԱՍԸ ԵՎ ԵԳԻՊՏՈՍԻ
ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՈՐ
ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ 30

Է. Ասատրյան
ՆԱՍԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ 45

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՕՍՄԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռուբեն Մելքոնյան

ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ 1961 Թ.
ԹՈՒՐՔԻԱ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՅՑԻ ՈՐՈՇ
ՄԱՆՐԱՄԱՍՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ (ԱՐԽԻՎՍՅԻՆ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈ)..... 58

Ալեքսանդր Սաֆարյան

ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ԶԻՅԱ
ԳՅՈՔԱԼՓԻՑ ՀԱՐՅՈՒՐ ՏԱՐԻ ԱՆՑ 67

Լուսինե Սահակյան

ՀԱՄՇԵՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐՈՒՄ 80

Անի Սարգսյան

ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԲԱՔԻԻ ԴԻՎԱՆՈՒՄ 97

Միրանույշ Գալշոյան

ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ՑԵՂԵՐԻ ԲՈՆԻ
ՎԵՐԱԲՆԱԿԵՑՄԱՆ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ
ՅԱՇԱՐ ՔԵՄԱԼԻ «ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ՑՈՒԼԵՐԻ
ԼԵԳԵՆԴԸ» ՎԵՊՈՒՄ 109

Նաիրա Գինոսյան

ՀԱՅԵՐՆ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ (XIX ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍ –
XX ԴԱՐԻ ՍԿԻՉԲ) 120

Արա Ազատյան

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ՀԱՅ
ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ 139

Արթուր Դումանյան
ԲԱՆԱԿԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ 1920-1970-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ.
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ 158

Արշակ Գևորգյան
1960 Թ. ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՇՐՋՄԱՆ ԱՄՆ-Ի ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ 180

Հայկ Մարգարյան
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԽՈՇՈՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐԻ ՄՈՒՆԻՑԻՊԱԼ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԵՐԿՐԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎԱԾ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 196

Նաիրա Պողոսյան
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱՐՏԱՑՈՂՈՒՄԸ ԱՀՄԵԴ ՋԵՄԱԼ ՓՈՇԱՅԻ
ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ 208

Լիլիթ Մովսիսյան
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ
ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ՝
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ
ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԱՅԻՆ
ՊԱՏԿԵՐԸ 217

Ժալդաս Աղիբաև
ՂԱԶԱԽՍՏԱՆ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (ռուսերեն) 225

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գուրգեն Մելիքյան
«ՓԻՅԱԹԱԹԱՆ ՓԻԼԸ ՂԱՆԴԱՂՈՒՄ» ԱՐՑԱԽԻ
ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՄԻ ՔԱՆԻ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 236

Վարդան Ոսկանյան
ՈՐՈՇ ՀԱՅԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ 240

Հասմիկ Կիրակոսյան
ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ
ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 249

Քնարիկ Միրզոյան
Թադևոս Չարչյան
ՈՐՈՇ ՊԱՐԿԵՐԵՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԹԱԹԱՐԵՐԵՆՈՒՄ (անգլերեն) 255

Արտյոմ Տոնոյան,
Հովհաննես Սարգսյան
ՀԵՏՄԱՐԶՊԱՆԱԿԱՆ ԱՂՎԱՆՔՈՒՄ «ՔՈՒՐԴ»
ԱՆՎԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ՀԻՇԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ 262

Ահարոն Վարդանյան
ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՆՈՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 273

Թերեզա Ամրյան

ՍՈՒՖԻԱԿԱՆ ՍԻՐՈ ԵՎ ԱՐԲԵՑՈՒՄԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ
ԵԶԴԻԱԿԱՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԵՐՈՒՄ 281

Սվետլանա Հարությունյան

ԶՐԱԴԱՇՏԱԿԱՆ ՏՈՆԱՑՈՒՅՑԸ ԵՎ ԳԼԽԱՎՈՐ
ՏՈՆԵՐԸ 295

Լիլիթ Սաֆրաստյան

ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՎՏԱՐԱՆԴԻ ԿԻՆՈՅԻ ՆՈՐԺԱՄԱՆԱԿՅԱ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ. ՄՈՀՍԵՆ ՄԱԽՄԱԼԲԱՖ, ՇԻՐԻՆ
ՆԵՇԱՏ 304

Գառնիկ Գևորգյան

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԵՊԻՑ (ԴԱՍԹԱՆԻՑ)
ՊԱՏՄԱՎԵՊ 320

Հովհաննես Խոբիկյան

ԿԱՐԻԱՆ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 331

Արմեն Իսրայելյան

ԻՐԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԱՄԲՈՂԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆԸ
ՍՊԱՌՆԱՑՈՂ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐՆ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՀԵՏՈ 344

ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆ 355

ՊՐՈՑԵՍՈՐ ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻ 367

**ՖԱԹԻՄԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՇԻԱՅԱԿԱՆ
ԿՐՈՆԱԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԱՌԱՆՑՔԱՅԻՆ
ԿԵՐՊԱՐ**

Բանալի բառեր՝ Ֆաթիմա, Անհայտ գերեզման, մարտիրոսություն, շիայական կրոնադիցաբանական համակարգ, Ահլ ալ-Բեյթ

Մուհամմադ մարգարեի դուստր Ֆաթիման սիրված և հարգված կերպար է բոլոր մուսուլմանների կողմից: Մակայն հենց այս անձնավորության հետ են կապված սուննի և շիա մուսուլմանների միջև գոյություն ունեցող անլուծելի հակասությունները: Այս հողվածը նվիրված է նշված հակասությունների հիմքերի վերլուծությանը, ինչպես նաև այն հարցին, թե ինչ կարևոր նշանակություն ունի Ֆաթիմայի պաշտամունքը շիայական «Ահլ ալ-Բեյթ» և «իմամ»՝ առանցքային հասկացությունների ձևավորման գործում:

Նախ՝ կարճ կենսագրական տվյալներ: Ֆաթիման (605 կամ 609-633թթ.) Մուհամմադ մարգարեի կրտսեր դուստրն էր Խադիջայից՝ իր առաջին և, մինչև վերջինիս մահը (619-620թթ.), միակ կնոջից: Ֆաթիման ամուսնացել էր Մուհամմադի ընտանիքում դաստիարակություն ստացած մարգարեի հորեղբորորդու՝ Ալի իբն Աբի Տալիբի (մահ. 661թ.) հետ: Շնորհիվ այս ամուսնության արդյունքում ծնված զավակների (Հասանի և Հուսեյնի)՝ Մուհամմադ մարգարեի տոհմը չընդհատվեց: Նաև այս պատճառով՝ մարգարեն շատ էր սիրում իր թոռներին: Շիաները համարում են, որ Ֆաթիմայի մասին են Ղուրանի մի շարք հանգատողեր,

* Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ արաբագիտության ամբիոնի պրոֆեսոր: Էլ. փոստ՝ dhovhannisyan@ysu.am

մասնավորապես՝ 3-րդ սուրայի 193-րդ, 55-րդ սուրայի 19-րդ հանգատողը, 92-րդ սուրայի 3-րդ հանգատողը և այլն¹:

Միջնադարյան բոլոր աղբյուրների՝ և՛ սուննի, և՛ շիա, հեղինակներն ընդգծում են, որ Ֆաթիման վայելել է իր ողջ շրջապատի և, ինչն ամենակարևորն է, իր հոր բացառիկ սերն ու հարգանքը: Բազմաթիվ հաղիսներ են հաղորդվում Ալի իբն Աբի Տալիբի նկատմամբ իր թշնամական վերաբերմունքով հայտնի Մուհամմադ մարգարեի կնոջ՝ Այիշայի անունից, որոնք նույնպես վկայում են այդ մասին²:

Ֆաթիման մի շարք պատվանուններ ուներ, օրինակ՝ Ումմ Աբիհա, այսինքն՝ Իր հոր մայր: Նրան այդպես էր անվանել մարգարեն, քանի որ Ֆաթիման չափազանց ուշադիր և հոգատար էր նրա նկատմամբ: Պատվանուններից մյուսը՝ Սեյյիդաթուն-Նիսա (Կանանց տիրուհի) կապված է մեկ այլ հաղիսի հետ, որտեղ մարգարեն հայտնում է Ֆաթիմային, որ դրախտում կանանց նա է առաջնորդելու³: Մեկ այլ պատվանունի՝ Ջահրա (Փայլուն, Լուսավոր) վերաբերյալ բազմաթիվ ավանդապատումներ կան, որոնք բնորոշում են մարգարեի դասերը որպես լույս և պայծառություն սփռող անձնավորության: «Ֆաթիմային ավանդույթը պատկերում է որպես դժբախտ, տառապող կին: Ալիի հետ ամուսնացած լինելու պատճառով Ֆաթիման առանձնահատուկ սիրելի է Շիաների համար: Բազմաթիվ պատումներ Ֆաթիմայի կրոնասիրության, նվիրվածության ու ողորմածության մասին շիայական կրոնական գրականության մասն են կազմում: Պատմություններ կան այն մասին, որ նա կանխատեսել էր իր որդի-

¹ Այս մասին տես՝ Է.Րեզվան. Գատիմա. - Իսլամ. Էնցիկլոպեդիկական բառարան. Մ., 1991, շ.253.

² Այդ հաղիսները պարունակվում են ամենահեղինակավոր սուննիական հաղիսների ժողովածուներում, օրինակ ալ-Բուխարիի, Մուսլիմի և այլոց հեղինակած ստեղծագործություններում: Տես, օրինակ՝ Sahih al-Bukhari, al-Qahira, 1986, al-majallad as-sani, p.437.

³ Fath al-Bari bi sharh Sahih al-Bukhaari li Ibn Hajar Askalani, Damascus, 1974, j. 8, p.474.

ների՝ Հասանի ու Հուսեյնի մարտիրոսությունը: Ֆաթիմայի անունը բազմաթիվ ավանդապատումներում կապված է նաև գերբնական երևույթների հետ. նրա ծնունդը ազդարարում է Երկիրը լուսավորող լույսը, նա ազատված է դաշտանից, նրան շնորհել են Լուսավոր ու Կույս տիտղոսները, և նա առանձնահատուկ դերակատարում պիտի ունենա Դատաստանի օրը՝ հրեշտակներով շրջապատված, որոնք պիտի պահանջեն վրեժ-խնդիր լինել իր որդիների մարտիրոսության համար և որոնք առանձնահատուկ պիտի դիմավորեն Շիաներին, որոնք հավատարիմ են մնացել նրա սերունդներին»⁴:

Ֆաթիմա Զահրային անվանում են նաև Ավագ Մարիամ, քանի որ նա, ըստ հադիսի, առաջինն է չորս առաքինի տիկնանցից, որոնց թվում է նաև Աստվածածինը⁵:

Ֆաթիման նաև մեկն է այն հինգ մարդկանցից, որոնց անվանում են «Թիկնոցի մարդիկ». Մարգարեն, վերցնելով իր թիկնոցի տակ Ալիին, Ֆաթիմային, Հասանին և Հուսեյնին, նրանց իր տան անդամներ է հայտարարում (Ահլ ալ-Բեյթ)⁶:

Հոր մահվանից վեց ամիս հետո մահանում է նաև Ֆաթիման, սակայն այդ ժամանակահատվածում տեղի են ունենում մի շարք իրադարձություններ, որոնք հետագայում մեծ ազդեցություն են ունենում ումմայի պատմության վրա: Իբն Հիշամի «Մի-

⁴ Leona M. Anderson, Pamela Dickey Young, “Women and religious traditions”, Chapter 7, “Women in Islam”, p.201-202.

⁵ Այստեղ, անշուշտ, ակնհայտ է քրիստոնեական պոմեների ազդեցությունը:

⁶ Ի տարբերություն շիաների՝ սուննիները «Ահլ ալ-բեյթի» մեջ են ընդգրկում մարգարեի կանանց, ինչպես նաև փորձում են ավելի ընդհանրական հասկանալ այս եզրը, մարգարեի տան անդամների մեջ ներառելով նաև բոլոր տալիբիներին, այսինքն՝ Մուհամմադի հորեղբայր Աբու Տալիբից սերած բոլոր շառավիղներին: Շիաների համար «Ահլ ալ-բեյթ» ունի խորքային տիեզերական նշանակություն. նրանց ըմբռնմամբ «Ահլ ալ-բեյթի» անդամներին հատուկ է Ալլահի ներշնչված ներքին իմաստներին վերաբերող գիտելիք, անսխալակություն, նրանք կրում են Աստծո օրհնանքը և օժտված են բոլոր բարեմասնություններով: Այս մասին տես՝ С. Прозоров. Ахл ал-Байт. - Ислам. Энциклопедический словарь, с. 27.

րա Նաբավիյա» («Վարք մարգարեական») ստեղծագործության մեջ նշվում է, որ մարգարեի մահվանից անմիջապես հետո Ֆաթիմայի տանն են հավաքվում Ալին, ազ-Ջուբայր իբն ալ-Աուվամը և Տալհա իբն Ուբայդալլահը⁷, ինչն առաջացնում է Օմար իբն ալ-Խատտաբի կասկածը: Իբն Աբի Շայբան հաղորդում է, որ ազ-Ջուբայրն ու Ալին «բանակցում էին» Ֆաթիմայի տանը: Այս մասին իմանալուց հետո Օմար իբն ալ-Խատտաբը ևս գնում է Ֆաթիմայի մոտ և ասում նրան. «Ո՛վ Ալլահի մարգարեի դուստր: Ալլահը վկա, հորիցդ ավելի սիրելի մարդ մեզ համար գոյություն չունի: Եվ հորիցդ հետո՝ քեզնից ավելի սիրելին գոյություն չունի: Մակայն, Ալլահը վկա, եթե այդ մարդիկ շարունակեն հանդիպել քեզ մոտ, այդ ամենը խոչընդոտ չի լինի ինձ համար, որ հրամայեմ կրակի տալ այս տունը՝ նրանց հետ միասին»⁸:

Մեկ այլ միջադեպ կապված է Աբու Բաքրի անվան հետ: Ֆաթիման գնում է արդեն խալիֆ դարձած Աբու Բաքրի մոտ, որպեսզի իր հոր ժառանգությունը պահանջի, սակայն խալիֆը, պատճառաբանելով, որ դա «սադակա» է և վկայակոչելով մարգարեի խոսքը, մերժում է նրան: Իբն Քուբեյբան հաղորդում է. «Ֆաթիման ասաց.

- Հանուն Ալլահի, մի՞թե դուք (Աբու Բաքրը և Օմարը - Դ.Հ.) չէք լսել Ալլահի մարգարեի խոսքերը. «Երբ Ֆաթիման գոհ է, ես էլ եմ գոհ, Ֆաթիմայի բարկությունն իմ բարկությունն է: Ով Ֆաթիմային է սիրում, նա ինձ է սիրում, ով նրան գոհացրել է, նա ինձ է գոհացրել, իսկ ով նրան բարկացրել է, նա ինձ էլ է բարկացրել»:

Նրանք ասացին. «Այո՛, մենք լսել ենք դա Ալլահի մարգարեից»: Ֆաթիման պատասխանեց. «Ես վկայակոչում եմ Ալլահին և նրա հրեշտակներին, որ դուք բարկացրել եք ինձ և չէք գոհացրել: Երբ ես տեսնեմ մարգարեին կգանգատվեմ ձեզանից»: Աբու

⁷ Ազ-Ջուբայրը և Տալհան մարգարեի ամենամտերիմ զինակիցներից էին, որոնք հետագայում դարձան խալիֆ ընտրող շուրայի անդամներ, Ալիի խալիֆ հռչակվելուց հետո վերջիններս ապստամբեցին նրա դեմ:

⁸ Musannaf li Abi Bakr ibn Abi Shayba, Kitab al-Magazi, j. 8, 1994, p.572.

Բաքրն ասաց. «Աղաչում եմ Ալլահի փրկությունն իր զայրությից և քո զայրությից, ո՛վ Ֆաթիմա» և լաց եղավ»⁹:

Սուննի հեղինակները հաղորդում են, որ այդ ամենից հետո Աբու Բաքրն այցելում է Ֆաթիմային, և վերջինս հաշտվում է նրա հետ: Շիա հեղինակները, սակայն, պնդում են, որ նա այդպես էլ չներեց Աբու Բաքրին և Օմարին և նույնիսկ խնդրեց իր ամուսնուն հուղարկավորել իրեն գիշերը, որպեսզի վերջիններս չմասնակցեն այդ արարողությանը և խալիֆը չաղոթի իր համար: Շիաները համարում են նաև, որ նրա գերեզմանի վայրը հայտնի չէ¹⁰: Նրանք համոզված են, որ Ֆաթիման մարտիրոս է, սպանվել է Օմարի ձեռքով, երբ վերջինս բռնի ուժով ներխուժելով նրա տուն՝ դուռը բացելիս լուրջ վնասվածք է հասցրել մարգարեի դստերը, ինչի հետևանքով էլ նա մահացել է¹¹:

Այս բոլոր մանրամասները չափազանց կարևոր են, քանի որ դրանցով իսկ ձևավորվում են շիայականության կրոնադիցաբանական համակարգի մի քանի սկզբունքային տարրեր: Առաջինը մարտիրոսությունն է. Ֆաթիմայից սկսած Ահլ ալ-Բեյթի բոլոր անդամները նահատակվում են՝ սպանվելով ուխտը դրժած և, լայն իմաստով, ժառանգությունը, այսինքն՝ խալիֆայությունը իլաժ մարդկանց, ինչպես նաև նրանց հետևորդների ձեռքով:

Երկրորդ սկզբունքային գաղափարը կապված է բոլոր խալիֆների օրինականության ժխտման հետ: Ինչպես հայտնի է՝ առաջին չորս խալիֆները սուննիական ավանդության մեջ համարվում են առաքինի խալիֆներ (ռաշիդուն):

Հաջորդ տարրը նույնպես շատ կարևոր է. այն վերաբերում է Սահաբաների (մարգարեի զինակիցների) հետ կապված բոլոր հաղիսների և այլ տիպի հաղորդումների ճշմարտացի վկայութ-

⁹ al-Imama wa-s-Siyasa li Ibn Qutayba ad-Dinavari, al-Qahira, j.1, 1982, p. 21.

¹⁰ Սակայն սուննիները համարում են, որ Ֆատիմայի գերեզմանը գտնվում է Մադինայի Բակի գերեզմանոցի մուտքի մոտ և այցելում են այդ վայրը՝ հարգելով Մուհամմադ մարգարեի դստեր հիշատակը:

¹¹ Տես, օրինակ՝ al-Milal wa-n-Nihal li-sh-Shahrastani. Beyrut, dar al-maarifa, j1, s.57.

յուն լինելու ժխտմանը: Դա նշանակում է, որ շիայականությունը ձեռնամուխ պետք է լինի իր կրոնա-դավանաբանական համակարգի տեքստային հիմքի ստեղծման գործին, ինչը և հաջողությամբ կատարում է մի քանի տասնամյակների ընթացքում:

Առանձին իմաստ է ստանում անհայտ գերեզմանի միջեմը: Դա նշանակում է անվերադարձ հեռացում, անհետացում այս հողեղեն աշխարհից: Այս միջեմը կարևորվում է, երբ մենք անդրադառնում ենք շիայական կրոնա-դիցաբանական համակարգում Ֆաթիմայի ընկալմանը: Մեծ Այաթոլլահ Վահիդ Խորասանին, հիմնվելով իմամ Ջաֆար աս-Սադիկից¹² հաղորդվող տեղեկության վրա, ասում է, որ ճանաչել Ֆաթիմային նշանակում է ճանաչել «Լայլաթու-լ-կադարը» (Նախախնամության գիշեր կամ Հզորության գիշեր): Մուսուլմանները հավատում են, որ Ղուրանը տրվել է մարգարեին հենց այդ գիշեր: Այդ գիշեր Ալլահը որոշում է մարդկանց ճակատագրերը, գծում է նրանց ուղիները: Այդ գիշեր հրեշտակները իջնում են երկիր, և աղոթքը հասնում է իր նպատակին: Իմամ Ջաֆար աս-Սադիկն ասել է. «Գիշեր նշանակում է Ֆաթիմա, Հզորություն նշանակում է Ալլահ: Եվ նա, ով ճանաչել է Ֆաթիմային իրական ճանաչմամբ, նա ճանաչել է նաև Հզորության գիշերը: Նա անվանվել է Ֆաթիմա, որովհետև արարածները կտրվել են (Ֆուտիմա - արաբ.՝ կտրվել¹³) նրան ճանաչելու հնարավորությունից»¹⁴:

Փաստորեն, ճանաչել Ֆաթիմային նշանակում է ճանաչել Ալլահի խոսքը, քանի որ Ղուրանը տրվել է Հզորության գիշերվա ընթացքում, իսկ Հզորության գիշերը հենց ինքը Ֆաթիման է, այսինքն՝ Ֆաթիմայի մեջ է Ղուրանը: Քչերին է հասու Ֆաթիմայի

¹² Ջաֆար աս-Սադիկը շիաների վեցերորդ իմամն է (մահացել է 765 թ.): Նա համարվում է 12 իմամական շիաների կրոնա-իրավական ուսմունքի (մազհաբի) հիմնադիրը:

¹³ Ֆաթիմա անվան այլ բացատրությունը հետևյալն է՝ այն աղջիկները, ում շուտ էին կտրում կրծքից, անվանվում էին Ֆաթիմա:

¹⁴ Фатима Захра – Сердце творения, <http://ahlalbayt.ru/statpage/293.html>, (մուտք՝ 28.11.2016)

իմաստի ընկալումը, քչերը, միայն ընտրյալները կարող են ընկալել Ալլահի խոսքը:

Ֆաթիմայի գերեզմանի անհայտ լինելն ընդգծում է այդ կտրվածությունը. նա անձանաչելի է հասարակ մահկանացուների համար, միայն հատուկ օժտված անձնավորությունները կարող են թափանցել Նախախնամության իմաստների մեջ: Ալլահի խոսքի իմաստը անհայտ է հավատացյալների համար այնպես, ինչպես անհայտ է գերեզմանի վայրը: Այն «կտրված է», թաքցրած, քանի որ միայն ընտրյալը կարող է ճիշտ օգտագործել գիտելիքը:

Աբու Բաքրը և Օմարը մեղք են գործել, նրանք «կտրվել են» գիտելիքի աղբյուրից, այդ պատճառով էլ նրանցից թաքցվել է գերեզմանի վայրը: Աբու Բաքրին թույլ չի տրվել աղոթք անել Ֆաթիմայի գերեզմանին, քանի որ աղոթքն Ալլահի խոսքն է, իսկ Ալլահի խոսքի իմաստները ճանաչելու ունակություն նրան չի տրվել:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ Ֆաթիմայի հետ կապված սյուժեները չափազանց կարևոր դեր են կատարել շիայական կրոնա-դիցաբանական համակարգի ձևավորման գործընթացում: Ահլ ալ-Բեյթի նշանակությունը՝ որպես Ալլահի կողմից ներշնչված և հավատացյալների համայնքի կապը Բարձրյալի հետ ապահովող ընտրյալների, ընդգծվում է Ֆաթիմայի՝ դրախտում կանանց Տիրուհու դերով: Լայլաթու-լ-կադար միֆոլոգեմի ձևավորումն իր հերթին մեծ նշանակություն ունեցավ շիայական դավանաբանական ուսմունքի ձևավորման գործում:

ФАТИМА - КАК СТЕРЖНЕВОЙ ОБРАЗ ШИИТСКОЙ РЕЛИГИОЗНО-МИФОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Давид Оганесян
(резюме)

В статье анализируются хадисы о дочери пророка Мухаммада Фатиме, образ которой сыграл весьма значительную роль в развитии религиозно-мифологической системы шиитов-имамитов. Рассматриваются мифема "неизвестное место погребения" и мифологема "лайлату-л-кадар". Статья анализирует и шиитское и суннитское отношение к историческому образу Фатимы-как к дочери пророка и как к доблестной женщине. Статья пытается показать, что мифемы сплоченные с образом Фатимы связаны с центральными мифологическими понятиями шиитского мировоззрения.

THE PIVOTAL IMAGE OF FATIMA IN THE SHIA RELIGIOUS- MYTHOLOGICAL SYSTEM

David Hovhannisyan
(summary)

The article analyzes the hadiths about the Prophet Muhammad's daughter Fatima, whose figure has played a significant role in the development of religious -mythological system of Shia-Imamiis. It discusses the myth of "the unknown burial place" and the mythologeme of "Lailat al-Qadar". The article analyzes both Shia and Sunni attitudes towards the image of Fatima as the daughter of the prophet and as a pious woman. The aim of the article is to demonstrate that the fables woven around the image of Fatima are linked with the central mythological worldviews of Shias.